

Opis źródła:

Reskrypt wydany przez Dioklecjana (panował w latach 284-305), w trakcie pobytu w Aleksandrii. Prawdopodobnie w 302 r. Reskrytem nazywamy dokument prawny kancelarii cesarskiej, zwykle stanowiący odpowiedź na zapytanie do władcy skierowane przez urzędnika bądź osobę prywatną. Odpowiedź cesarza stanowiła jedno ze źródeł obowiązującego prawa. W tym wypadku, Dioklecjan udzielił odpowiedzi na (nieznane nam) zapytanie ze strony namiestnika Afryki, Juliana. Z treści wynika, że Julian uprzednio przekazał mu również jakieś informacje na temat wyznawców nowej religii, manicheizmu. Religię tę stworzył Mani (zm. ok. 274/276 r.), prorok działający na terenie Persji. Mimo początkowych sukcesów swojej działalności, został zamordowany na rozkaz króla perskiego Bahrama I. Podobnie jak chrześcijaństwo, manicheizm miał charakter misyjny. Jego wyznawcy szerzyli wiarę również w Imperium Romanum. Najwyraźniej jakaś ich grupa znajdowała się pod koniec III wieku w rzymskiej Afryce i z jakiś względów, wzbudziła zainteresowanie prokonsula Julian. Zachowane źródła nie mówią nam nic więcej o ewentualnym zastosowaniu tego reskryptu.

Milczą również na temat prześladowań manichejczyków.

Miejsca wydania:

Fontes Iuris Romani Anteiustiniani, t. II, ed. J. Baviera, J. Furlani, Florencja 1940, s. 580-581.
Imperium Romanum. Władza, propaganda, konflikty ideologiczne, oprac. K. Stebnicka, P. Janiszewski, Warszawa 2003.

Miejsce przechowywania oryginału źródła:

Brak oryginału. Treść reskryptu Dioklecjana zachowała się w późniejszym zbiorze praw nazywanym *Mosaicarum et Romanarum legum collatio*.

Tekst źródła:

Imperatorowie, Dioklecjan i Maksymian, Augustowie oraz Konstancjusz i Maksymian [Galeriusz], najszlachetniejsi Cezarowie, Julianowi, prokonsulowi Afryki. Długotrwała beczynność skłania niekiedy ludzi - najdroższy Julianie - do przekraczania granic możliwości natury ludzkiej i zachęca do wprowadzania jakiś najbardziej czczych i najbardziej haniebnych rodzajów doktryny zabobonnej, tak, że widzi się, iż ci mocą swego błędu wabią i wielu innych. Ale bogowie nieśmiertelni, dzięki opatrności swojej, raczyli wprowadzić ład i porządek. Rzeczy, które są dobre i prawe, przez wielu dobrych i chwalebnych mężów oraz

najmędrszych radą i kierownictwem zostały wypróbowane i utrwalone. Nie wolno jest im ani opierać się, ani sprzeciwiać. Nie może być zwalczana przez nową starodawna religia. Największą bowiem zbrodnią jest obalanie rzeczy, które - mimo iż kiedyś przez przodków ustanowione i określone - swój status i sens wciąż zachowują i posiadają. Stąd naszym podstawowym zadaniem jest ukaranie uporu przewrotnego ducha najnikczemniejszych ludzi. Ci bowiem, którzy nowe i niesłychane nauki przeciwstawiają prawdziwym religiom, przez wybór swój niedorzeczny odrzucają to, co boskość niegdyś nam przekazała.

Dowiedzieliśmy się, że manichejczycy o których doniosła biegłość twoja Łaskawości Naszej, niedawno jako nowa i nieoczekiwana potworność, przedostali się do naszego świata, od wrogiego nam perskiego ludu. Liczne zbrodnie przy tym wywołują, podburzają bowiem ludzi spokojnych, a także i w miastach wyrządzają ogromne szkody. Zachodzi obawa, czy przypadkiem, jak to zwykle bywa, w najbliższym czasie nie spróbują, wskutek odrażających obyczajów i przewrotności praw perskich, ludzi natury bardziej prawej - ludu rzymskiego, obyczajnego i spokojnego, oraz całego naszego świata, z zawiści, jak gdyby jadem, zatruć. A ponieważ wszystko, co Troskliwość Twoja doniosła w swoim raporcie o ich religii ma charakter przestępstw uczynionych przeciw prawu i wymysłów zbrodniczych, dlatego też ustanawiamy środki oraz kary należne i odpowiednie dla nich.

Rozkazujemy zatem inicjatorów i przywódców, razem z ich ohydnyimi księgami, poddać najsurowszej karze, to znaczy w płomieniach ogni spalić. Towarzyszących zaś im i wciąż zapierających się, rozkazujemy karać ścięciem, a dobra ich zarządzamy konfiskować na rzecz skarbu naszego. Jeśliby zaś któryś z dostojników albo urzędników czy też jakieś znaczące osobistości do tej niesłychanej i szkaradnej oraz ze względu na wszystko niegodnej sekty przystąpiłyby, masz tych majątki przejąć na rzecz skarbu naszego, a ich samych zesłać do kopalń (...). ”

Pytania do źródła:

Pytania dla uczniów szkoły średniej (poziom podstawowy):

1. Jakie są cechy tradycyjnej religii rzymskiej w świetle reskryptu?
2. Co zdaniem Dioklecjana uzasadnia jej wyższość i prawdziwość? Uzasadnij odpowiedź.
3. Od czego uzależniona jest surowość kar nakładanych na manichejczyków?

Pytania dla uczniów szkoły średniej (poziom rozszerzony):

1. Dlaczego reskrypt formalnie jest wystawiony przez czterech władców? Uzasadnij odwołując się do pozaźródłowej wiedzy o systemie tetrarchii i roli Dioklecjana w przemianach Imperium Romanum.

2. Co stanowi zasadniczą winę manichejczyków, a co jest propagandowym uzasadnieniem reskryptu? W odpowiedzi można posiłkować się również wiedzą o analogicznych mechanizmach z innych epok historycznych (mechanizm kozła ofiarnego, "piąta kolumna").

Wskazówki:

Dioklecjan starał się ustabilizować władzę po latach uzurpacji i wojen domowych w cesarstwie. Stopniowo dochodził do przekonania, że nie będzie w stanie w pojedynkę kontrolować całego imperium. Wyzaczył na swojego współrządcę Maksymiana. Później obaj adoptowali Konstancjusza i Galeriana. Formalnie, dwaj pierwsi władcy, przyjęli tytuł augustów, młodszy zaś cesarów. Przedstawienia ikonograficzne z epoki sugerują zgodność i jednomyślność władców. Reskrypt wydany przez Dioklecjana w Aleksandrii, formalnie wydało czterech współrządzających władców. Wydaje się, że pod koniec lat 90' III wieku Dioklecjan zaczął baczniej przyglądać się sytuacji religijnej w cesarstwie. Oprócz prześladowań manichejczyków, o których nic więcej nie wiemy, rozpoczął również prześladowania chrześcijan.

Literatura pomocnicza:

K. Rudolph, *Gnoza*, wyd. 3 poprawione, Kraków 2011, ss. 325-353.

D. Musiał, *Świat pełen bogów: Pogaństwo czy politeizm?* SAMAI VII (2022), s. 52-63.

<https://www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/136115/PDF/Danuta%20Musiał,%20Świat%20pełen%20bogów.pdf>

A. Ziółkowski, *Historia powszechna. Starożytność*, Warszawa 2009, s. 887-901.

Najważniejsze cezury:

Reskrypt powstał najpewniej w 302 r n.e.

Imię i nazwisko osoby opracowującej rekord: Joanna Kunigielis